

Zaman gazetesi

03/07/2012

Herkül Millas

Geçenlerde Cumhuriyet döneminin ilk yıllarıyla ilgili bir konuyu işlemek için o dönemin kitaplarını karıştırırken 1930'lu yılların okul kitaplarına yeniden bir göz attım. Lider konusuna takıldım. Kitaplar bazen bize bir dönemi anlatırken dönemden çok yazarların iç dünyalarını anlatırlar, diye düşündüm.

Bu yazarlar kendi dönemlerini ve kendilerini hiç anlamamış bile olabilirler; ama yazdıkları kendi hallerini bir güzel açığa vurabiliyor.

"Türkiye Cumhuriyeti" başlıklı 1931 tarihli okul kitabında Mustafa Kemal doğal ve haklı olarak övülmekte; onun liderliği sayesinde çok tehlikeli toplumsal bir macera en güzel bir biçimde henüz yeni son bulmuştu. Ama aşırılıkların nedeni acaba neydi? Lider bu okul kitaplarında, en tepede bulunan başarılı bir yönetici ve örnek bir önder olarak sunulmuyor, aynı zamanda bütün millet adına davranan gizemli güçlere sahip bir kimse olarak da gösteriliyor. Demek ki, yazarlar hem lideri bu biçimde görüyor, hem öğrencilere liderin böyle öğretilmesini uygun buluyorlar. Bunu da içime sindirmeye hazırdım ki, birden bu tür inançları bugün de birileri hâlâ yaşıyor duygusu içimde depreşti. İlgile kitabi karıştırmaya başladım.

En önemli inkılâplardan olan şapka devrimi şöyle anlatılıyor: 24 Ağustos 1925 günü Gazi, Ankara'dan Kastamonu'ya seyahate çıkar. Yeni bir karardan önce böyle gezilere çıktığı "memleketçe bilindiğinden bu seferki yolculuğun ne doğuracağı merakla bekleniyordu." Kastamonu'da "Büyük Rehber yaşa sesleri arasında elinde bir panama şapkası ile" görülür. O

ana kadar "fesin bir hamlede sökülüp atılabileceği hiç kimsenin aklından geçmiyordu." Halk "bundan da kurtuluyoruz diye ferahlık duydu" (yani duymuş). O gece "halk fesleri, sarıkları, ağbanileri atarak sürekli tezahüratlarda bulunmuştu." Öbür gün Mustafa Kemal şapka konusundaki ünlü konuşmasını yapar. Kitaba göre "halk heyetleri, yaşasın fikir rehberimiz!" diye alkışlamışlar. Kastamonu terzileri hemen gece gündüz şapka dikmişler. Gazi İnebolu'ya geçer, orada da halk "ne isterseniz isteyiniz, ona hazırız" diye bağırılmışlar. Uzatmayayım, bu gezide tekkelerin de "kendiliklerinden derhal kapatılması" istenir. Bütün bunlar yapılırken halk "Gazinin her işaretinin millet için bir emir sayıldığına dair teminatla mukabele" etmiş. 2 Eylül günü ilgili Vekiller Heyeti toplandı ve ilgili kararnameler çıkarıldı. (s. 231-238). Yani lider kararını bildirdikten sonra herkes seferber olmuş ve bir hafta içinde kararın uygulanmasına geçilmiş.

OKUL KİTAPLARINDAKİ LİDER(LİK)

Bana ilginç gelen, yapılanların nasıl algılandığıdır. Liderin önderliğine verilen bu önem şaşırtıcıdır. Hilafetin ilgası da ilk 1 Mart 1924'te liderin bir nutkuyla dile getirilmiş ve 3 Mart'ta "beş saat süren hararetli müzakereden sonra" gerekli yasalar çıkarılmış. Liderin böyle inisiyatifler alma ve kararlarını hemen uygulamaya geçirebilme meşruiyeti kitapta dolaylı olarak şöyle açıklanıyor. En başta, yönetici partinin bir özelliği varmış; "içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir" (s. 168) denmektedir. Liderin özelliğini ise genç bir doktorun M. Kemal'e hitaben söylediklerinden anlıyoruz: "Sen yalnız bir şahıs değil, bütün bir milletsin. Senin şahsın, fırkan bütün milletin şahsı ve fırkasıdır; yaşa Gazi, var ol!" M. Kemal bu sözleri dinler ve yalnız bir iki cümle ekler: "Halk Fırkası'nın kadrosu bütün millet efradıdır. Bu hakikati düşünemeyenler, henüz dimağlarını düşündürmeye alıştıramayan bedbahtlardır" (s. 174).

Bu görüşler 1925 yılında olgunlaşmış; 1930 yıllarının okul kitaplarına konulmuş. Yıllarca bu tür lider anlayışları bu okul kitaplarında tekrarlanmış olmalı. Ama bu lider profilinin Cumhuriyet rejiminin birden ortaya çıkardığını söyleyemeyiz. Bunun bir geçmişi olmalı: Belki "sultan" ve "padişah" kültürü, belki "şeyh" ve "baba" geleneği, mürşit-mürit alışkanlıkları, katı hiyerarşisi olan geleneksel aile mirası, aydınlanma ortamının ortaya çıkardığı bireyin eksikliği, belki bütün bunların karşılıklı etkileşimlerinin sonucu. Cumhuriyet rejimi bu anlayışı kestirip atamadı, gördüğümüz gibi, sürdürdü.

Bazı hallere böyle anlam verebiliyorum. Liderlerin insanların özel hayatlarına, kişisel tercihlerine ve aile içi hallerine karışmalarını ve kendilerinde bu hakkı görmelerini ancak böyle açıklayabiliyorum: peşimizi bırakmayan bir otoriterlik mirası. Söz konusu kitapta, şu cümleyi okuyoruz: "İçtimaî hayatın esası, aile hayatıdır. Kadınlarımız hakkında, erkekler hakkında... fazla izahatta bulunmayacağım. Yalnız bir-iki kelime söyleyeceğim ve siz söylemek istediğimi derhal anlayacaksınız" (s 227). Bu konuda artık ne söylendiği ikincildir. Önemli olan, halkın isteklerini yerine getirmekle yükümlü olanın; zayıf ve azınlıkta kalanı, güçlünün ve çoğunluğu oluşturanın muhtemel baskısına karşı korumakla görevlendirilenin didaktik ve otoriter ifadesidir.

Padişah, mürşit, aydın despot, otoriter siyaset ve vesayet zincirinin her halkası, söylem olarak hep böyle "eğitimci", kendinden menkul "ahlakî" ve özele müdahaleci olmuştur. Bu inisiyatifin gerekçesi ve meşruiyeti -fıkradaki istim gibi- hep arkadan yetişir. Mazeretler vicdanları bir güzel rahatlatır. Ama kendini baskı altında hisseden birey kaçacak delik bulamaz. Yalnız ve korumasızdır. Bu tür durumlara "demokrasinin (ve çoğunluğun) gereğidir" denmesi işin kılıfıdır;

bir zamanlar yapılanlar için "bilimin gereğidir" dendiği gibi. Bu durumlar ayna karşıtıdırlar. Asıl neden "liderlik sendromudur": Bu tür tutumların, lider, çevresi ama toplum tarafından da "doğal" sayılmasıdır. Sendrom çevrece içselleştirildiği için görölməsi ve bilincine varılması pek zordur. Sendrom bir gelenektir artık.

Küçüklü büyüklü bu tür liderlerin kendi konumlarını anladıkları ve kendilerini değiştirdikleri hiç görölmüş müdür? Geleneklere saygı ne demektir? Bireyin bir geleneği beğenmeme hakkı olamaz mı? Geleneđe karşı çıkana karşı çıkanlar neyi temsil ederler? Gelenekler terk edilmediğinde hep aynı kalmaz mıyız? Okul kitabının sayfalarını çevirdikçe bu sorular vardı aklımda; kitapta değil cevaplar, bu sorular bile yoktu.